

A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK KOORDINÁLÁSA DÉL-DUNÁNTÚLON

Alig több, mint egy esztendővel ezelőtt a szomszédos Zala megye rendezésében Zalakaroson gyűlt össze néhány szakember azzal a titkolt vagy kevésbé tarkogatott nemes szándékkal, hogy valamelyest összehangolja Dél-Dunántúl négy megyéjének régészeti, néprajzi, helytörténeti és munkásmozgalmi kutatásait. Az én előadásom a Vázlatos terv Dél-Dunántúl régészeti kutatásainak koordinálására címet viselte s tulajdonképpen figyelemfelkeltő szerepet szántam ennek a rövid referátumnak. Akkor – Zalakaroson – szükség sem lett volna többre, minthogy régészek nem voltak jelen a tanácskozáson. Éreztük is ennek a hiányát s tulajdonképpen már ekkor megszületett a dél-dunántúli régészeti tanácskozás gondolata. A 700 esztendő fennállását ünneplő Marcali vezetősége készséges örömmel karolta fel azt a tervünket, hogy az első ilyen tanácskozást itt tartsuk Marcaliban, ahol 1972 óta önálló gyűjtőkörű múzeum is működik, sőt a Somogy megyei régészeti topográfia egyik központja is itt van a marcali múzeumban.

Másrészről Marcali csaknem földrajzi középpontja Dél-Dunántúlnak, amelyhez Baranya megyét, Tolna megyét, Somogy megyét, Zala megyét s Veszprém megye dél-nyugati részét (a történeti Zala megye területét) számítjuk. Baranya megye területe 4541 km², Somogy megyéé 6085 km², Zala megye területe 3281 km². Veszprém megye déli részének területét is ide számítva hazánk területének 1/5 részét értjük Dél-Dunántúl alatt. E kétségtelenül igen jelentős nagyságú területen mindössze 8 múzeum működik, régészeti kutatások azonban csak 5 múzeumban folynak: Keszthely, Zalaegerszeg, Kaposvár, Pécs, Szekszárd. Az öt múzeum el tudná látni az adott terület régészeti feladatait, ha nem lenne olyan nyomasztó a szakemberhiány. Ezen a közel 20 000 km²-es területen mindössze 9 régész dolgozik. Érthető tehát, hogy egyre gyakrabban hívnak meg a megyék vendégkollégákat elsősorban Budapestről az MTA Régészeti Intézetéből vagy a Magyar Nemzeti Múzeumból. Mi is szükségesnek tartottuk meghívni mindazokat a kollégákat, akik Dél-Dunántúl területén kutatásokat végeztek. Összesen 40 archeológusnak küldtünk meghívót és felkérő levelet s csak hatan voltak, akik egyáltalán nem is válaszoltak felkérésünkre. 17-en különböző okok miatt nem tudnak részt venni ezen a tanácskozásunkon. Meghívtuk természetesen az érintett megyék művelődésügyi osztályvezetőit, a levéltárak igazgatóit s a vendéglátó Marcali párt- és állami vezetőit.

Tisztelt Értekezlet, kedves Kollégák!

Azzal a céllal rendeztük meg ezt az értekezletet, hogy valóságos eredményekhez vezető megállapodások, megegyezések szülessenek meg s egészséges optimizmussal hiszünk is abban, hogy ez sikerülni fog. Optimizmusunk azonban józan, tehát nincsenek illúzióink. Nem az első kísérlet ez a magyarországi régészeti kutatások koordinálására, így hát mindannyiunk előtt ismeretesek azok az objektív és szubjektív akadályok, amelyek nehezítik a közös kutatási tervek megvalósítását. Mégsem mondhatunk le sem most, sem a jövőben arról, hogy átfogó tudományos tervek szerint dolgozzunk.

Ha visszatekintünk az 1963–1973 közötti időszak régészeti kutatásaira, nyomban nyilvánvalóvá válik, hogy az utóbbi 10 esztendő alatt korántsem sikerült egységes koncepció alapján tevékenykednünk.

Somogyban az elmúlt évtizedben 35 lelőhelyen folyt régészeti feltárás. Ebből őskori ásatás volt 6, római kori 7, népvándorláskori és IX. századi 6, magyar honfoglaláskori 5, középkori 10. Komolyabb volumenű terváztatás folyt Andocson (rézkori telep = Draveczky Balázs), Siófok–Széplakon (bronzkori temető = Bándi Gábor), Nagyberki–Szalacsán ((Halstatt-kori tumulusok = Kemenczei Tibor); Somogyszilben (római temető = Draveczky Balázs), Kapospula–Alsóheténypusztán (római castrum, Iovia = Soproni Sándor), Ságváron (későrómai erőd = Tóth Endre); Andocson (avar temető = Garam Éva), Vörsön (langobard temető = Sági Károly) Toponáron és Fészerlakon (avar temető = Szimonova Eugénia), Zamárdiban (avar temető = Bakay Kornél); Kaposzentjakabon (XI. századi alapítású bencés apátság = Nagy Emese), Somogyvárott (XI. századi alapítású bencés apátság = Bakay Kornél) Hedrehelyen (ferences kolostor = Magyar Kálmán). Műemléki templom-kutatás folyt Somogyvámoson, Telekiben és Szenyéren (Valter Ilona), várásatás Ötvöskőnyiban (XV. századi várkastély = Magyar Kálmán).

Tolna megyében 22 lelőhelyen folyt feltárás. Ebből őskori ásatás volt 6, római kori 2, népvándorláskori 6, honfoglaláskori 1, középkori 7. Jelentősebb feltárás volt Regölyben (germán sír = Mészáros Gyula, neolitikum-bronzkor-LT = Torma István–Jerem Erzsébet), Nagyvejkén (bronzkori depot = Mészáros Gyula), Kajdacson (langobard temető = Bóna István), Gyöngyvártéren (avar temető = Rosner Gyula), Tamásiban (avar és langobard temető = Rosner Gyula–Bóna Ist-

ván), Simontornyán (várkastély = Lócsy Erzsébet), Dunaföldvár-Öregtoronyánál (középkori vár = Kozák Éva) és Szekszárdon (XI. századi bencés apátság = Kozák Károly).

Baranya megyében összesen 34 lelőhelyen folyt kutatás, ebből őskori ásatás volt 6, római kori 8, népvándorláskori 6, honfoglaláskori 2, középkori 14. Jelentősebb feltárás folyt: Szebény-Paperdön (bronzkori telep = Bándi Gábor), Szentlőrincen (neolitikum és kelta temető = Jerem Erzsébet), Pécs-Nagyárpádon (bronzkori telep = Bándi Gábor), Pécs belterületén (római = Fülep Ferenc), Gödrekeresztúron (római temető = Burger Alice), Nagyharsányban (avar temető = Papp László), Bólyon (avar temető = Papp László), Hirden (avar temető = Kováts Valéria), Nagynyárad-Feketekapunál (gepida temető = Kiss Attila), Kölked-Feketekapunál (avar temető = Kiss Attila), Majson (igen fontos – 1137 sír! – honfoglaláskori magyar temető = Kiss Attila), Magyaregregy-Márévárban (Papp László), Szigetváron (Kováts Valéria és Gerő Győző: vár és dzsámi), Siklóson (vár = Czeglédy Ilona), Pécsváradon (bencés apátság = Bándi Gábor–Kiss Attila–Kozák K.), Pécs-Püspökvár (Sándor Mária), Mecsek-nádasdon (Árpádkori templom = Sándor Mária).

Zala megyében összesen 21 lelőhelyen folyt feltárás, ebből őskori 4, római kori 1, népvándorláskori 4, honfoglaláskori 1, középkori 11. Jelentősebb ásatás folyt: Zalalövön (római tumulusok = Müller Róbert), Pókaszeptken (szláv és avar temető = Sós Ágnes), Zalakomár-Kolonban (megyeszékhely? = Sós Ágnes). Keszthely környékén 15 lelőhelyen végeztek ásatást, ebből őskori 5, római kori 3, népvándorláskori 3, X. századi 1, középkori 2. Kétségtelenül a legjelentősebb feltárás a keszthely–fenépusztai római erőd területén folyik (Sági Károly és munkatársai), valamint Zalavárot (IX–XIII. sz., Sós Ágnes).

Ezt a – bizonyára kissé száraznak tűnő – felsorolást azért nem lehetett elhagyni, mert ha valaki – akár szakmabeli, akár kívülálló – csak az ásatások számát vizsgálja, nyilvánvalóan arra a következtetésre kell jutnia, hogy Dél-Dunántúl területén a régészeti kutatások intenzíven és irányítottan folynak. A valóság azonban az, hogy nem kis mértékben a véletlenek határozzák meg a kutatás irányát, hiszen a legtöbb ásatás – s ez teljesen érthető is – leletmentés. Amennyiben a leletmentés érdekes anyagot szolgáltat, a leletmentő ásatás lassan tervásatássá alakul át. Ez még önmagában nem lenne baj, hiszen az ásatási területnek egyik legbiztosabb és legcélszerűbb kiválasztási módja éppen a leletmentés. A baj akkor kezdődik, amikor először is: nem jól ítéljük meg a lelőhely értékét, másodsor: döntésünket jószerével senkivel sem vitatjuk meg, hiszen az Ásatási Bizottság többnyire csak formális szerepet játszik; harmadszor pedig: amikor nem a megfelelő szakember kezdi el feltárni az adott objektumot. Így történhet meg az, hogy eredetileg őskorral foglalkozó kutató ásat nagyfontosságú avar temetőket, vagy rézkori kovács kolléga tár fel római temetőket, vagy éppen XV. századi várkastélyt.

Az elmondottakból egyenesen következik az is, hogy

a feltárt anyagok jelentős része hosszú éveken át közöletlen, feldolgozatlan. Néhány példa: az andocsi rézkori telep, a széplaki bronzkori temető, a toponári és fészlerlaki avar temetők, a hatalmas hirdi avar temető, a pécsváradai bencés apátság anyaga stb.

A régészetben a tervszerűség édestestvére a korszerűség. Hiába választjuk ki a legfontosabb lelőhelyet, amelyet a legmegfelelőbb szakember vezetésével kezdenek el feltárni, ha a korszerű felszerelés nem áll rendelkezésünkre. Éppen egy évtizeddel ezelőtt számolt be Bóna István a milánói Lerici-Intézetben látottakról s befejező szavai ma is figyelemre méltóak. A légifényképezésről mondja: „Légi felderítés nélkül ma már modern, komplex archaeologia el sem képzelhető. Légifelvételek hiányában bármely települést kutató régész nem tesz mást, mint a múlt század módszerével, a számára áttekinthetetlen kutatási területet rombolja, vagy legjobb esetben sötétben tapogatózik.”

Egy évtized eltelt s mi alig-alig haladtunk előre, holtlott igyekeztünk mindent elkövetni a siker érdekében. Úgy látszik, csak közös erővel tudnánk célhoz érni. Ezért is tennénk meg az alábbi javaslatainkat:

1. Tekintsük egységnek Dél-Dunántúl területét s az érintett megyék szakemberei közösen dolgozzák ki a kutatási terveket, bevonva természetesen külső szakembereket is. A kutatási terv legalább 5 évre szóljon (1976–1980) és csakis a nagy tervásatásokat tartalmazza.
2. Az ásatások szakmai vezetését a legmegfelelőbb kolléga kezébe tesszük le, aki mellett – lehetőleg – az adott korból foglalkozó valamennyi dél-dunántúli kutató dolgozzék.
3. Állapodjunk meg az MTA Régészeti Intézettel, a Magyar Nemzeti Múzeummal és az ELTE Régészeti Tanszékével közös kutatások végzésében.
4. Amennyiben a megyei tanácsok, mint felügyeleti szervek hozzájárulnak, javasolom, hogy hozzunk létre közös kutatói bankot, amelybe az érintett megyék fizetnék be az egy-egy téma feltárásához szükséges összeget, függetlenül attól, hogy a tervásatásra kiválasztott terület az adott megyében van-e. A megyéket lényegében anyagi károsodás nem érné, hiszen például az újabbkőkori kutatásokra Zala megye kapna támogatást, a germán-kutatásokra Keszthely, az avarkoriakra Tolna, és így tovább. Az egyik esztendőben egyik megye élvezné a közös bank előnyét, a következő esztendőben a másik, a harmadik évben a harmadik stb. Ha minden megye 100 000 Ft-ot felajánlana, akkor ez évente félmillió forintot jelentene egy-egy megyének. Félmillió forinttal már európai élvonalbeli feltárást lehet végezni. Ez a közös bank tenné lehetővé a korszerű műszerek beszerzését is, hiszen pl. a protonmagnetométer vagy a 16 mm-es filmfelvevő-berendezések igen drágák. Ugyancsak nagyon költségesek a légifotók elkészítései is.
5. Javasolom továbbá a rendszeres információ-cserét. Elképesztőnek találom, hogy egymás eredményei-

ről, ásatásairól a szomszédos megyében dolgozó kollégák alig, vagy egyáltalán nem tudnak. Helyes lenne, ha legalább évente egy alkalommal – mondjuk decemberben – a déldunántúli megyék régészei és az ott dolgozó külső munkatársak egy-egy megyei múzeumban összegyűlnének és kölcsönösen tájékoztatnák egymást kutatásaikról. Elsőként felajánlom, hogy 1974 decemberében gyülekezzünk össze Kaposvárott. Ezt az alkalmat lehetne felhasználni arra is, hogy könyvtáraink anyagáról egymást tájékoztassuk. A Somogy megyei múzeumi szervezetnek jelenleg 71 külföldi és 30 hazai szakfolyóirat jár rendszeresen, igaz többnyire csak 1972-től kezdve. Helyesnek tartanám, ha a fordításainkat is egymás rendelkezésére bocsátanánk, hiszen nem egyszer fordul elő, hogy cseh, lengyel, bolgár, olasz stb. tanulmányokat egy-egy múzeum külön-külön készített el két-háromszoros költséggel.

6. Fontolóra kellene vennünk egy külföldi nyelvű közös kiadvány létrehozásának lehetőségét. El kell gondolkodnunk azon, hogy a magyar régészetet – komoly eredményei ellenére – milyen kevéssé ismerik határainkon kívül. Feltűnő például az, hogy a jugoszláviai archeológiai szakfolyóiratokban milyen ritkán szerepelnek magyar szakmunkák. Az Arch. Jugoslavica 1969–1970–1971. évi 3 kötetében összesen 64 alkalommal; az Archaeoloski Pregled legutolsó számában mindössze egyszer, a Sztari nar 1969–1970–1971. kötetében 39-szer, a RAD–1966–1967–1968–1969–1970. kötetében összesen 49 munka szerepel. Az osztrákok is gyengén ismerik a magyar szakmunkákat. Az Arch. Austriaca például három évfolyamában összesen 7 esetben idéz magyar munkát. A Germánia 1973. évi számaiban 18 esetben találunk magyar munkára hivatkozást. Lényegesen jobb a helyzet a lengyel és a csehszlovák lapoknál. Magyar szakkönyvekről ismertetést sokkal ritkábban olvashatunk külföldi lapokban, mint ahány külföldi könyvről mi beszámolunk. Néhány példa: a Dacia utolsó két kötetében csak Kalicz Nándor: Die Frühbronzezeit in Nordost–Ungarn c. könyvéről olvashatunk (1973, 17. k. 445–) a Szov. Arch.-ban Erdélyi–Ojtozi–Gening könyvéről (CA 1973), a Sztari nar utolsó három kötetében is csak egyszer fordul elő magyar munka: Balkay Kornél: Scythian Rattles... Az Arch. Rohzledy utolsó két évfolyamában 15 munkát ismertetnek. A Slovenska Arch. utolsó kötetében is csak egy magyar munka szerepel (Salamon Ágnes–Erdélyi István: Környe SA 20 (1972)). A Pámátky Archeologiczké utolsó három kötetében 4 magyar szakkönyvről írtak recenziót.

Múzeumaink évkönyvei színvonalasak és gazdag tartalmúak, azonban sem most, sem a jövőben nem lehet arra gondolni, hogy kizárólag külföldi nyelveken jelentessük meg a tanulmányokat. Egy csak idegen nyelvű cikkeket tartalmazó, évi 10 íves folyóirat megjelenítési költségei egy-egy megyének csak kb. 20

ezer forintjába kerülne. A szerkesztő bizottságot a résztvevő megyék szakemberei adnák, a szerkesztőt választanák.

7. Az országos régészeti feladatok megoldásában közösen vegyünk részt. Melyek ezek?

- a) A Magyarország régészeti topográfiája sorozat keretében Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék területének feldolgozása. Nagyon sajnálatos, hogy Dél-Dunántúl megyéi közül 1973-ig egyetlen egy sem vállalkozott a topográfiai munkák végzésére. Értékes adatokat adtak ugyan Zala és Somogy megye egy-egy kisebb területéről Müller Róbert feldolgozásai, de ezek is elszigeteltek maradtak. Somogyban 1973-ban megindultak a topográfiai munkák éppen itt a marcali járás területén. A munkálatokban a Somogyi Múzeumi Szervezet munkatársain kívül a keszthelyi Balatoni Múzeum és az MTA Régészeti Intézet vett részt.

A magyar történettudomány egyik nagy fogyatékosága a kartográfiai bemutatás hiánya. Nagyon jó lenne, ha ezt a térképészeti munkát úgy végezhethetők el, hogy nem mai 25 000-es léptékű lapokra dolgoznánk, hanem az egykori természeti viszonyokat feltüntető szelvények állnának a rendelkezésünkre. 1964-ben éppen itt Dél-Dunántúlon – Baranya megyében – indult el a földrajzi névgyűjtés, majd ezt követően 1967-ben a történeti térképezéshez szükséges adatgyűjtés. Mindkettőt Reuter Camilló végezte illetőleg végezte volna, mint-hogy sajnos e munkák félbemaradtak. Nem állt meg azonban a földrajzi neveik gyűjtése, hiszen Zala megye földrajzi nevei után megjelent a Somogy földrajzi neveit tartalmazó vasikos kötet. A régészeti topográfia hatékonyságával nemrégiben Pálóczi Horváth András foglalkozott, aki megállapította, hogy a topográfia kötetei településtörténeti szempontból elsőrendű forráskiadványok, melyeknek a határfoka közel 80%, míg például az eddig ismert X–XI. századi temetők a korabeli temetőknek legfeljebb csak a 10%-át teszi ki. K. Éry Kinga számítása szerint az említett korszakból mindössze fél (!) százalék a jól ismert anyag mennyisége.

- b) Az MTA Régészeti Bizottsága 1968-ban átfogó, országos témát fogadott el: A honfoglalás- és kora-Árpád-kori nemzetségszűkei és ispáni központok régészeti kutatása címmel. A cél az volt, hogy minél nagyobb számban tárjuk fel a magyar honfoglaláskori emlékeket, valamint a magyar állam kialakulásának idejéből és az azt követő időszakból származó várakat és közigazgatási-egyházi központokat. Megdöbbentő, hogy Magyarországon mindeddig egyetlen X. századi várat vagy megyeszékhelyt sem tártak fel s az első honfoglaláskori település ásatása Csongrád-Felgyőn csigalassúsággal folyik. Meg kell ismernünk korai városainkat, hiszen ezek-

re gyakran a későközépkori adatok sem vetnek fényt. Dél-Dunántúlon a középkorban egyetlen olyan komoly város sem volt, mint Esztergom, Fehérvár, Győr, Veszprém, Sopron. Ezen a vidéken általában 100 falura 3 mezőváros esett a későközépkorban, de alig van adatunk az Árpádkor idejére. Minthogy nem nagyon gondolhat arra senki, hogy az írásos források száma a X–XII. század tekintetében számottevően emelkedni fog, csaknem kizárólag a régészet-től lehet újat és sokat remélni. Nagyon igaza van azonban Kubinyi Andrásnak, aki hangsúlyozza, hogy azokat a gócpontokat kell feltárni, amelyekről gazdag írott anyagunk is van. Mindenesetre igen örvendetes, hogy meg-

indult a szabolcsi földvár feltárása, Kolon megkeresése, Békés lokalizálása és nem utolsósorban Somogyvár teljes feltárása.

c) Intenzíven kell támogatnunk a corpusok elkészítését (kelta, avar, magyar).

Tudatában vagyunk annak, hogy a felvázolt javaslatok, mindaddig amíg el nem fogadjuk azokat, csak gondolatok. Szeretném azonban hinni, hogy cselekvésre sarkalló gondolatok és ötletek.

Mielőtt átadnám a szót a következő előadónak, szeretnék néhány változást bejelenteni.

Kemenczei Tibor táviratilag lemondta mai előadását, Sós Ágnes ugyancsak táviratban közölte, hogy nem tud részt venni a tanácskozáson.

Bakay Kornél